

RECHT ONTRAFELD

RECHT

ontrafeld

EEN INLEIDING RECHT

**GEERT
BAESTAENS**

OWL PRESS
LEGAL

INHOUD

Voorwoord	5
DEEL I. RECHT EN MAATSCHAPPIJ – BASISBEGRIPPEN	13
Hoofdstuk 1. Wat is recht?	17
1.1. De kenmerken van het recht	19
1.2. Rechtssubjecten: wie heeft rechten en plichten?	21
1.3. Objectief en subjectief recht	22
Hoofdstuk 2. De bronnen van het recht	25
2.1. Materiële en formele rechtsbronnen	27
2.2. De hiërarchie van de formele rechtsbronnen	28
2.3. De formele rechtsbronnen nader bekeken	29
Hoofdstuk 3. Indeling van het recht	37
3.1. Territoriale indeling	39
3.2. Publiek recht en privaatrecht	41
3.3. Strafbaar of niet?	43
3.4. Andere indelingen	45
Hoofdstuk 4. Organisatie van de overheid en scheiding der machten	49
4.1. Wat is een overheid?	51
4.2. Wat is een democratie?	51
4.3. België als democratie	53
4.4. België als federale staat	54
4.5. Regelgeving: overzicht per overheid	59
4.6. Regelgeving en bekendmaking	60

4.7. Regelgeving en conflicten	61
4.8. De Grondwet: fundament van de rechtsorde	62
4.9. De scheiding der machten in detail	63
Hoofdstuk 5. Organisatie en werking van de rechtbanken	67
5.1. Het fundamentele onderscheid: burgerrechtelijk vs. strafrechtelijk	69
5.2. De rechterlijke macht: schema en eenheid van rechtspraak	74
5.3. De administratieve rechtscolleges (bestuursrechtspraak)	91
5.4. De bevoegdheid: welke rechter kies je?	95
5.5. De actoren van justitie: wie is wie?	99
5.6. Algemene principes van de rechtspleging	107
Hoofdstuk 6. Alternatieve conflictregeling: onderhandelen, bemiddeling en arbitrage	113
6.1. Bemiddeling/mediatie	118
6.2. Arbitrage	119
6.3. Andere vormen en combinaties	120
DEEL II. BURGERLIJK RECHT – een inleiding	123
Hoofdstuk 1. Personen-, familie- en relatievermogensrecht	129
1.1. Personenrecht	131
1.2. Familierecht	138
1.3. Relatievermogensrecht	156
Hoofdstuk 2. Goederenrecht	165
2.1. Basisbegrippen	167
2.2. De indeling van de goederen	170
2.3. Het eigendomsrecht	174
2.4. Mede-eigendom	182
2.5. De zakelijke gebruiksrechten (beperkte zakelijke rechten)	184
2.6. Zakelijke zekerheidsrechten	192
2.7. Publiciteit en rechtszekerheid	195
2.8. Overzicht en synthese	197

Hoofdstuk 3. Verbintenissenrecht	201
3.1. Bronnen – het consensualisme en de soorten contracten	204
3.2. Geldigheidsvoorwaarden	215
3.3. Interpretatie	220
3.4. Uitwerking en gevolgen	222
3.5. Modaliteiten	226
3.6. Het einde van de verbintenis	228
3.7. De buitencontractuele aansprakelijkheid (voorheen onrechtmatige daad)	231
Hoofdstuk 4. Bewijs	235
4.1. Situering: functie en basisregels	237
4.2. De bewijslast en de bewijsstandaard	238
4.3. Het bewijsstelsel: wat mag je gebruiken?	239
4.4. De bewijsmiddelen	240
DEEL III. ONDERNEMEN MET RECHT – ondernemingsvormen, markt & consument en privacy (GDPR/AVG)	243
Hoofdstuk 1. Inleiding	245
Hoofdstuk 2. Ondernemen: begrippen en basisvoorwaarden	249
2.1. Wat is een onderneming?	251
2.2. Wie mag/kan ondernemen en... wie niet?	258
Hoofdstuk 3. Oprichting en start: formaliteiten	271
3.1. KBO & btw	274
3.2. Financiële rekening – een zakelijke betaalrekening openen	277
3.3. Een boekhouding voeren	278
3.4. De vestigingwet	280
3.5. Sociaal verzekeringsfonds	282
3.6. Inschrijving in het UBO-register	284
3.7. Verzekeringen	285

Hoofdstuk 4. Welke ondernemingsvorm?	285
4.1. Eenmanszaak of vennootschap – wat is het verschil?	287
4.2. Welke vennootschapsvormen kennen we?	291
 Hoofdstuk 5. Faillissement en reorganisatie in kort bestek	313
5.1. Insolventiewetgeving en reorganisatie: focus op de continuïteit van de onderneming	315
5.2. Het faillissement: ordelijke vereffening en gelijkmatige verdeling	318
 Hoofdstuk 6. Consumentenrecht en marktpraktijken	323
6.1. De consument en de onderneming: twee verschillende regimes	325
6.2. Marktinformatie: eerlijke communicatie naar de consument	327
6.3. Oneerlijke handelspraktijken	333
6.4. Onrechtmatige bedingen in consumentencontracten (art. VI.82-86 WER)	338
6.5. Consumentenbescherming bij verkoop: de garantieregeling	339
6.6. Overeenkomsten op afstand en het herroepingsrecht	342
6.7. Extra: e-commerce en de digitale markt	345
 Hoofdstuk 7. Gegevensbescherming en privacy	349
7.1. Wat betekent de AVG of GDPR en wanneer is die van toepassing?	352
7.2. De basisprincipes van gegevensbescherming	355
7.3. Rollen en verantwoordelijkheden	361
7.4. Verplichtingen voor verwerkingsverantwoordelijken	369
7.5. Enkele praktische toepassingen: klantgegevens, marketing en HR	374
7.6. Handhaving en sancties	378
7.7. Samenvatting en checklist	379
 Slotwoord	381

VOORWOORD

Dit boek is er gekomen omdat ik er lang naar zocht – en het niet vond.

Als docent aan een professionele bacheloropleiding gaf ik jaar na jaar een inleiding tot het recht aan studenten die geen juristen zullen worden, maar die in hun toekomstige loopbaan wél dagelijks met recht zullen worden geconfronteerd. Studenten die later een onderneming opstarten of minstens de opstart en werking ondersteunen, die contracten sluiten, die klanten hebben, die personeel aanwerven, die digitale gegevens zouden verwerken. Studenten die er recht op hebben om die wereld te begrijpen.

Wat ik zocht, was een boek dat juridisch correct is maar niet te academisch en ontoegankelijk. Dat voorbeelden geeft uit het echte leven, niet uit de rechtszaal. Dat de structuur van het recht uitlegt zonder te verdrinken in uitzonderingen en voetnoten. Dat mee evolueert met zijn tijd – met de GDPR, het nieuwe Burgerlijk Wetboek, het vernieuwde ondernemingsrecht.

Dat boek bestond niet. Dus heb ik het zelf geschreven.

Het recht ontrafeld is geen verkorte versie van een academische syllabus. Het is een bewuste keuze voor een andere insteek: recht als instrument, niet als doel op zich. Recht zoals het er voor iedereen toe doet – bij het sluiten van een huurcontract, bij een conflict met een leverancier, bij de oprichting van een vennootschap, bij een datalek in de onderneming.

De drie delen volgen een logische opbouw. Eerst de grondslagen: wat is recht, hoe is het georganiseerd, wie maakt het en wie handhaaft het. Dan het burgerlijk recht: de regels die het dagelijkse leven structureren, van gezin en eigendom tot contract en bewijs. Ten slotte het ondernemingsrecht: de juridische spelregels van de markt, van oprichting tot faillissement, van consumentenbescherming tot privacy.

Recht evolueert. Dit boek is een momentopname, en die zal onvermijdelijk op bepaalde vlakken snel gedateerd zijn. Wijzigende wetgeving, nieuwe rechtspraak, actuele voorbeelden – de QR-codes leiden de lezer naar concrete toepassingen en recente updates.

Wat niet evolueert, is de basisovertuiging achter dit werk: wie de regels begrijpt, is vrijer. Vrij om te ondernemen, vrij om zijn rechten op te eisen, vrij om met kennis van zaken bewuste keuzes te maken. Recht begrijpen is niet voorbehouden aan juristen. Het is er voor iedereen.

Geert Baestaens
Auteur

Scan deze QR-code om eventuele updates te raadplegen.

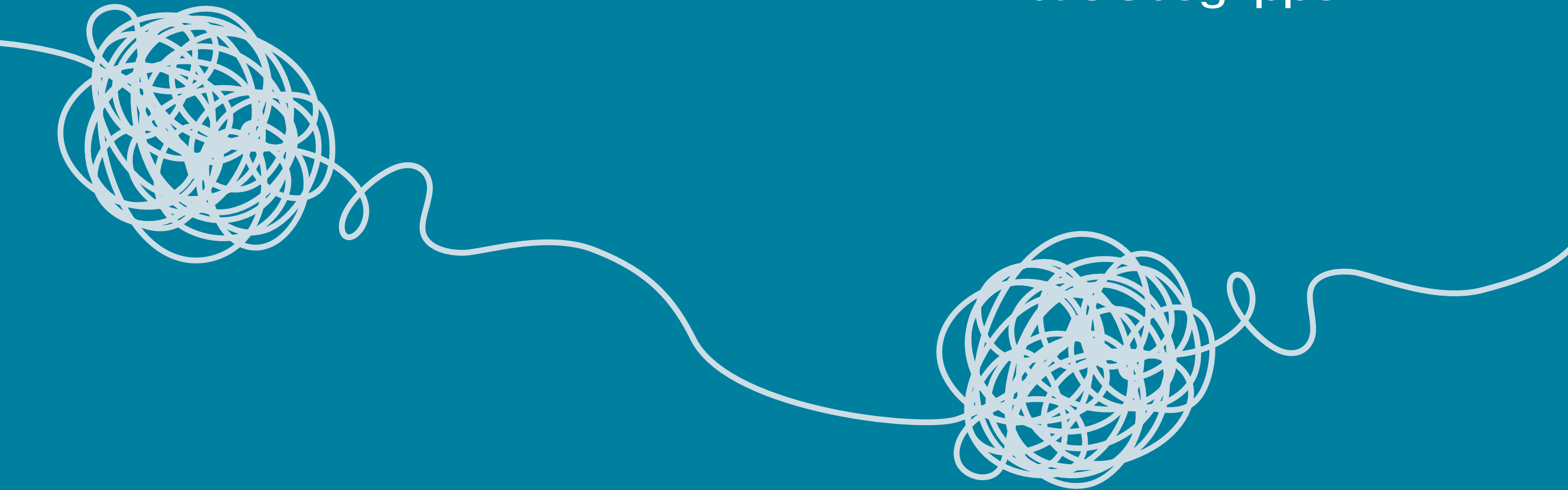

Scan deze QR-code om de oefeningen bij dit boek te raadplegen.

DEEL I.

RECHT EN MAATSCHAPPIJ

– basisbegrippen

Je schrijft je in voor een opleiding. Je sluit een huurcontract. Je betaalt belastingen. Je mag niet rijden door rood licht. En als iemand jou schade toebrengt, kan je een vergoeding eisen. Al die situaties hebben één zaak gemeen: ze worden geregeld door het recht.

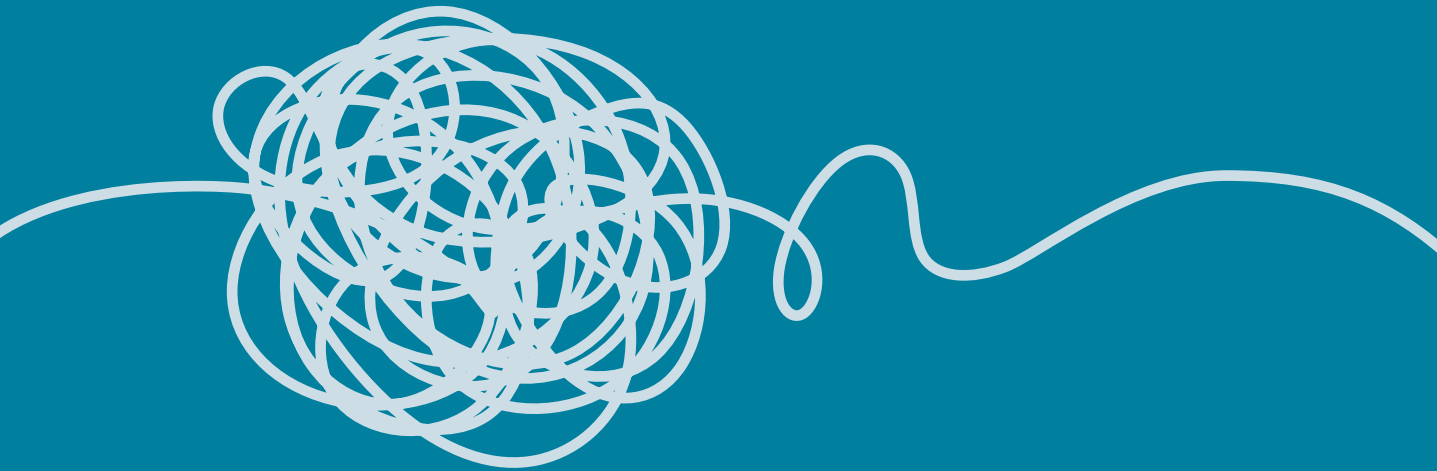
Maar wat is dat recht dan precies? Wie maakt die regels, en waarom zijn ze bindend? Welke regels gelden er in België, en welke komen van de EU of van een andere internationale organisatie? Wie beslist wat als er een conflict ontstaat?

Dit eerste deel legt de basisconcepten vast die je nodig hebt om het rechtssysteem te begrijpen: wat recht is en waartoe het dient, hoe het is ingedeeld, waar het vandaan komt, en hoe de Belgische staat is georganiseerd om dat recht te maken en te handhaven.

Iedereen heeft een intuïtief besef van wat recht is. Je mag niet stelen. Je moet belastingen betalen. Als iemand je schade toebrengt, kan je een schadevergoeding eisen. Maar een precieze, alomvattende definitie van 'het recht' geven ligt minder voor de hand – juristen en filosofen zijn er al eeuwen mee bezig.

Hoofdstuk 1.

WAT IS RECHT?

De moeilijkheid zit hem in het feit dat recht een **product van een samenleving** is. Het recht weerspiegelt de waarden, de cultuur, de economische belangen en de politieke verhoudingen van de gemeenschap die het creëert. Het recht van vandaag is niet het recht van gisteren, en het Belgische recht is niet het recht van Saoedi-Arabië. Dat tijds- en plaatsgebonden karakter maakt elke universele definitie fragiel.

Toch is iedereen het erover eens dat in vrijwel alle rechtssystemen een aantal gemeenschappelijke kenmerken terug te vinden zijn die samen het recht definiëren.

1.1. DE KENMERKEN VAN HET RECHT

Het recht is een geheel van gedragsregels

Het recht bestaat uit een samenhangend stelsel van regels die het gedrag van rechtssubjecten en de normen in de samenleving reguleren. Die regels kunnen drie vormen aannemen:

- **Gebods- en verbodsregels:** regels die een bepaald gedrag opleggen of verbieden. Zo verbiedt het Strafwetboek diefstal en legt art. VI.43 WER de verkoper de verplichting op om online bestellingen binnen dertig dagen te leveren, tenzij partijen een andere termijn hebben afgesproken.
- **Toelatingsregels:** regels die een bepaald recht of bepaalde bevoegdheid toekennen. Zo verleent art. 3.50 BW een eigenaar het recht om het voorwerp van zijn eigendom te gebruiken, hiervan het genot te hebben en erover te beschikken – de zogenaamde ‘volheid van bevoegdheden’ – met uitzondering van de beperkingen die door wetten, verordeningen of door de rechten van derden worden opgelegd.
- **Organieke regels:** regels die instellingen, organen of procedures organiseren, zonder rechtstreeks gedrag te normeren. Zo regelt art. 67 Gw. de samenstelling van de Senaat.

Het recht is verbonden aan gezag en afdwingbaarheid

Wat het recht onderscheidt van andere normensystemen – moraal, etiquette, religie... – is zijn **afdwingbaarheid**. Wie een morele norm schendt, kan door zijn omgeving worden beoordeeld of zelfs in zekere zin veroordeeld.

Wie een rechtsregel schendt, kan door de overheid worden gedwongen die norm alsnog na te leven, of kan een sanctie opgelegd krijgen.

Het recht wordt gedragen door **gezag**: het wordt opgesteld en gehandhaafd door instanties die daartoe door de samenleving zijn gemachtigd – de wetgever, de rechter, de politie, de administratie. Die gezagsuitoefening is zelf aan regels gebonden (zie Hoofdstuk 4 over de rechtsstaat).

Voorbeelden

Een huurder betaalt zijn huur niet. De verhuurder kan hem niet zomaar uit het huis zetten – dat is eigenrichting en absoluut verboden. Hij moet via de vrederechter een vonnis verkrijgen en vervolgens via een gerechtsdeurwaarder de uitvoering afdwingen. De omweg via de rechtbank is tijdrovend, maar dat systeem verhindert net dat zo’n conflict zou uitlopen op een fysieke confrontatie.

Een webshop levert niet wat werd besteld. De consument kan die onderneming dan in gebreke stellen en, bij het uitblijven van een correcte nakoming, via de rechtbank schadevergoeding eisen of de ontbinding van de overeenkomst vorderen.

Het recht is evolutief

Recht is geen statisch gegeven. Het evolueert mee met de samenleving. Nieuwe technologieën, nieuwe maatschappelijke inzichten, nieuwe economische verhoudingen en politieke verschuivingen geven (soms met wat vertraging...) aanleiding tot nieuwe rechtsregels. ‘*Ubi societas, ibi ius*’ – ‘Waar een samenleving is, is recht’.

Voorbeelden

Artificiële intelligentie: de AI Act (Verordening EU 2024/1689), die in 2024 in werking trad, legt voor het eerst verplichtingen op aan ontwikkelaars en gebruikers van AI-systemen. Tot voor kort bestond hiervoor geen specifiek kader.

Platformeconomie: Uber, Airbnb en Deliveroo creëerden nieuwe vormen van arbeid en dienstverlening waarvoor de bestaande arbeids-

wetgeving niet ontworpen was. Rechtbanken en wetgevers worstelen nog steeds met de kwalificatie van platformwerkers – zijn het nu werknemers of toch zelfstandigen?

Klimaatrecht: in 2021 veroordeelde de Nederlandse Hoge Raad de staat in de ‘Urgenda’-zaak tot het reduceren van de CO₂-uitstoot. In 2023 oordeelde de Brusselse rechtbank dat ook de Belgische staat zijn klimaatdoelstellingen onvoldoende naleeft. Rechterlijke uitspraken over klimaatbeleid zijn een volledig nieuw fenomeen, dat pas de laatste jaren aan belang wint.

Het recht is een instrument

Het recht is ten slotte geen doel op zich. Het is een **instrument** om bepaalde doelstellingen te bereiken: de samenleving ordenen, rechten beschermen, conflicten oplossen, gedrag sturen.

Eenzelfde rechtsregel kan verschillende doelen dienen. Een snelheidsbeperking bijvoorbeeld beschermt de verkeersveiligheid, beperkt de uitstoot en zal in tijden van dure en schaarse brandstof ook het verbruik reduceren.

Dat instrumentele karakter heeft ook een keerzijde, want het recht kan ook worden ingezet als instrument van macht, uitsluiting of controle. De juridische analyse van een norm vraagt dan ook altijd: *in wiens belang* is deze regel opgesteld, en wie draagt de lasten ervan?

1.2. RECHTSSUBJECTEN: WIE HEEFT RECHTEN EN PLICHTEN?

Een rechtssubject is elk subject dat drager kan zijn van rechten en plichten in een rechtssstelsel. Het Belgische recht onderscheidt twee soorten rechtssubjecten: natuurlijke personen en rechtspersonen.

- **Natuurlijke personen** zijn alle levende mensen. Elke mens is van nature een rechtssubject en drager van rechten én plichten – dit wordt omschreven als rechtsbekwaamheid. De rechtsbekwaamheid vangt aan bij de geboorte en eindigt bij de dood (met enkele nuances: zie Deel 2, Hoofdstuk 1).

- **Rechtspersonen** zijn juridische entiteiten – geen mensen – die door het recht een eigen rechtspersoonlijkheid verkrijgen. Ze kunnen zelfstandig rechten verwerven, contracten sluiten, in rechte optreden en bezittingen hebben. Ze oefenen die rechten uit via hun bestuurders en organen. Voorbeelden: een nv, een bv, een vzw, een gemeente, de Belgische staat...

Rechtspersonen worden opgericht volgens de wettelijke procedures en vereisen in de regel ook een publicatie in het *Belgisch Staatsblad*.

Voorbeelden

Lena (natuurlijk persoon) koopt online een laptop. Lena is de contractspartij en heeft als consument bepaalde rechten.
De bv van haar vader (rechtspersoon) huurt een bedrijfspand. De vennootschap – niet haar vader persoonlijk – is huurder en aansprakelijk voor de huur.

De stad Gent (publiekrechtelijke rechtspersoon) verleent een vergunning aan een bouwpromotor. De stad handelt in haar hoedanigheid van overheid, met publiekrechtelijke bevoegdheden.

1.3. OBJECTIEF EN SUBJECTIEF RECHT

Naast de vraag ‘Wie heeft rechten?’ moeten we ons ook afvragen welke soorten recht er zijn. We onderscheiden twee vormen:

Het **objectief recht** is het geheel van algemeen geldende rechtsregels in een samenleving – het recht als *systeem*. De regels van het Burgerlijk Wetboek, de Grondwet, de GDPR: het zijn allemaal elementen van het objectief recht. Ze gelden voor iedereen aan wie ze zijn gericht, ongeacht de concrete situatie.

Het **subjectief recht** is de concrete aanspraak die een specifiek rechtssubject op grond van het objectief recht heeft in een bepaalde situatie – het recht als *bevoegdheid*. Het subjectief recht is als het ware het objectief recht ‘gepersonaliseerd’.

Voorbeelden

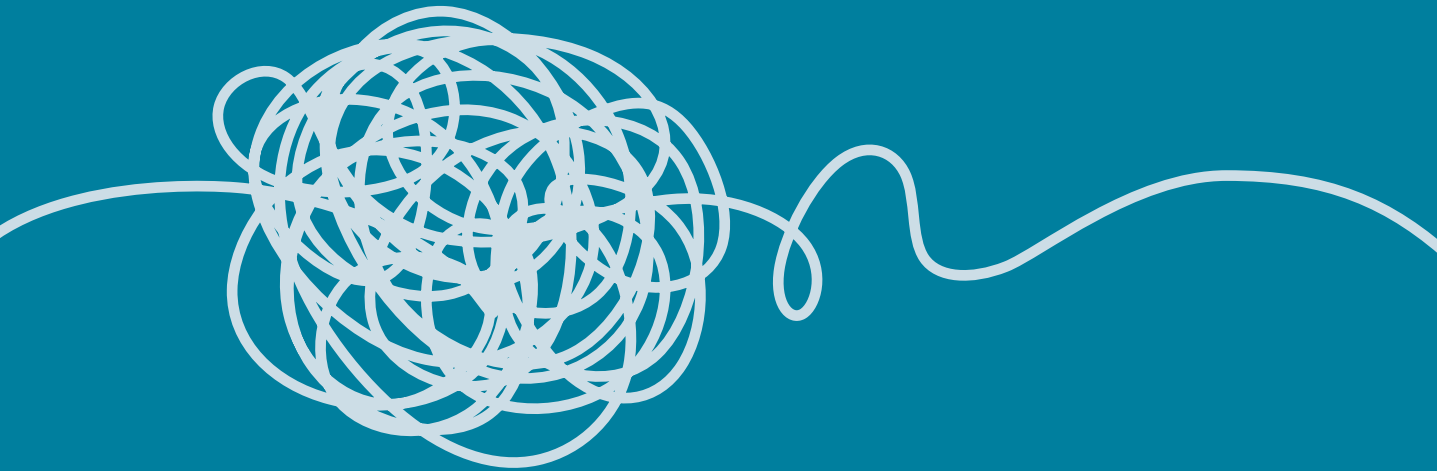
Het eigendomsrecht is een objectief recht: een algemene rechtsregel die bepaalt dat eigenaars hun goed mogen gebruiken, ervan genieten en erover beschikken (art. 3.50 BW).

Als Pieter eigenaar is van een huis, heeft hij het **subjectief** recht om in dat huis te wonen, het te verhuren of het te verkopen. Zijn buurman heeft de plicht om dat recht te respecteren.

De GDPR is een vorm van **objectief** recht: een algemene verordening die persoonsgegevensbescherming regelt. Wanneer een bedrijf jouw e-mailadres verwerkt zonder toestemming, heb jij het subjectief recht om je te verzetten, inzage te vragen of de wissing te eisen.

Hoofdstuk 2.

DE BRONNEN VAN HET RECHT

De 'bronnen van het recht' zijn de plaatsen of processen waaruit rechtsregels voortkomen of waar ze kunnen worden gevonden. Wie wil weten welke rechtsregel van toepassing is, moet weten *waar* te zoeken en *welke* bron primeert bij een conflict tussen bepaalde rechtsregels.

2.1. MATERIËLE EN FORMELE RECHTSBRONNEN

Een eerste onderscheid is dat tussen **materiële** en **formele** rechtsbronnen.

Materiële bronnen zijn de oorzaak van of aanleiding voor een rechtsregel, als gevolg van maatschappelijke krachten en omstandigheden die aanleiding geven tot het ontstaan ervan: economische belangen, technologische ontwikkelingen, sociale bewegingen, internationale druk, rechtsvergelijking. Ze verklaren *waarom* bepaalde regels bestaan, maar zijn zelf geen geldend recht.

Formele bronnen zijn de bronnen waarin het geldend recht tot uiting komt: de concrete rechtsbronnen die de rechter kan toepassen en waarop een burger zich kan beroepen.

Voorbeeld

De coronapandemie (2020) was een materiële bron voor een reeks noodwetten (sluiting van horecazaken, quarantaine verplichtingen, vaccinatieprogramma). De noodwetten zelf zijn de formele bronnen.

Opgelet

Niet verwarren: 'materiële bronnen' en 'formele bronnen' verwijzen naar de oorsprong van rechtsregels. 'Materieel recht' en 'formeel recht' maken deel uit van een andere indeling: materieel recht betreft de inhoudelijke regels zelf, formeel recht de procedures om die regels af te dwingen. Die tweede indeling komt verder aan bod in Hoofdstuk 3, sectie 3.4.

2.2. DE HIËRARCHIE VAN DE FORMELE RECHTSBRONNEN

Niet alle rechtsbronnen zijn gelijkwaardig. Als een gemeentelijk reglement strijdig is met een Europese verordening, primeert het Europese recht. Dat principe heet de **rechtshiërarchie** of normenhiërarchie. Hogere normen gaan altijd voor op lagere normen. In de Belgische rechtsorde ziet de hiërarchie er van hoog naar laag als volgt uit:

Rang	Rechtsbron
1	Internationaal en supranationaal recht met directe werking (EU-verdragen, EU-verordeningen, internationale verdragen met directe werking) ¹
2	De Grondwet
3	Federale wetten, decreten en ordonnanties (van het federale, gewestelijke en gemeenschapsniveau)
4	Uitvoeringsbesluiten (koninklijke besluiten, ministeriële besluiten, besluiten van gewestregeringen)
5	Gemeentelijke en provinciale reglementen
6	Rechtspraak – uitspraken van rechters en hoven; formeel niet bindend voor andere rechters, maar vaste of constante rechtspraak heeft in de praktijk een quasi-bindende werking. Arresten van het Grondwettelijk Hof hebben wel bindende erga omnes-werking.
7	Rechtsleer – juridische analyses en standpunten van academici, advocaten en magistraten in handboeken en tijdschriften; niet bindend, maar gezaghebbend als interpretatiehulp voor rechters en wetgevers.
8	Gewoonterecht en algemene rechtsbeginselen

Tabel 2.1. Rechtshiërarchie in België

2.3. DE FORMELE RECHTSBRONNEN NADER BEKEKEN

Verdragen en EU-recht

Verdragen zijn bindende schriftelijke overeenkomsten tussen staten of tussen een staat en een internationale organisatie. Eenmaal goedgekeurd (in het jargon ‘geratificeerd’²) door het parlement en gepubliceerd in het *Belgisch Staatsblad*, maken ze deel uit van de Belgische rechtsorde.

Bijzonder is de positie van het **EU-recht**. Als lidstaat van de Europese Unie heeft België, net als de andere lidstaten, een deel van zijn bevoegdheden overgedragen aan de EU-instellingen.

Het EU-recht heeft twee cruciale eigenschappen: het **primaat** (voorrang op nationaal recht)³ en de **rechtstreekse werking** (burgers kunnen zich er voor nationale rechtbanken rechtstreeks op beroepen, zonder dat een nationale omzettingswet vereist is).

De EU mag slechts optreden binnen de grenzen van de bevoegdheden die de lidstaten haar hebben toegekend. Die bevoegdheden zijn onderverdeeld in drie categorieën:

1 Niet elk internationaal verdrag heeft automatisch directe werking in de Belgische rechtsorde. Van directe werking is sprake wanneer een verdragsbepaling voldoende duidelijk en onvoorwaardelijk is geformuleerd om door een nationale rechter te worden toegepast zonder dat een bijkomende nationale uitvoeringswet vereist is. Verdragen zonder directe werking binden de Belgische staat op internationaal vlak maar scheppen geen rechten waarop burgers zich voor een rechter rechtstreeks kunnen beroepen. Het onderscheid is relevant voor de rechtshiërarchie: enkel verdragsbepalingen mét directe werking staan boven de Grondwet en kunnen door de rechter worden toegepast met voorrang op strijdig nationaal recht.

2 **Ratificatie** is de formele bevestiging door een staat dat hij gebonden wenst te zijn door een verdrag. In België verloopt dit via goedkeuring door het bevoegde parlement (federaal of deelstatelijk, naargelang de betrokken materie). Pas na ratificatie en publicatie in het *Belgisch Staatsblad* heeft het verdrag bindende kracht in de Belgische rechtsorde. Ratificatie is te onderscheiden van *ondertekening*: een staat die een verdrag ondertekent, verbindt zich er enkel toe het verdrag te goeder trouw te behandelen en geen handelingen te stellen die het doel ervan ondermijnen, maar is er nog niet definitief door gebonden.

3 Een Belgische wet die strijdig is met een EU-verordening, moet de Belgische rechter buiten toepassing laten. Dat is het voorrangsbeginsel (primaat van het EU-recht), dat door het Hof van Justitie werd vastgelegd in het arrest **Costa/ENEL (1964)** en sindsdien vaste rechtspraak is. Een Belgische rechter die een nationale wet toepast die in strijd is met het EU-recht, zou zelf onrechtmatig handelen.

- **Exclusieve bevoegdheden:** alleen de EU mag de regels bepalen. Lidstaten kunnen enkel nog optreden als de EU hen daar uitdrukkelijk toe machtigt. Voorbeelden: de douane-unie, het gemeenschappelijk handelsbeleid, het visserijbeleid.
- **Gedeelde bevoegdheden:** zowel de EU als de lidstaten mogen wetten uitvaardigen, maar de lidstaten enkel voor zover de EU dat domein nog niet heeft geregeld. Voorbeelden: milieu, consumentenbescherming, energie, vervoer.
- **Ondersteunende bevoegdheden:** de EU mag het beleid van lidstaten enkel ondersteunen of coördineren, niet vervangen. Voorbeelden: cultuur, toerisme, onderwijs.

Voor elk Europees initiatief geldt het **subsidiariteitsbeginsel**: de EU treedt alleen op als een doelstelling niet voldoende door de lidstaten zelf kan worden bereikt, maar beter op Europees niveau wordt aangepakt. Dit beginsel beschermt de bevoegdheden van de lidstaten – en in België ook die van de deelgebieden – tegen te ver reikende Europese regelgeving.

EU-recht bestaat uit twee lagen. Het **primaire unierecht** omvat de oprichtingsverdragen: het Verdrag betreffende de Europese Unie (VEU) en het Verdrag betreffende de Werking van de Europese Unie (VWEU). Die leggen de grondslagen, bevoegdheden en instellingen van de EU vast.

Scan deze QR-code om het VWEU te raadplegen.

Het **secundaire unierecht** omvat de regelgeving die de EU-instellingen op basis van die verdragen uitvaardigen. Dat zijn:

- **Verordeningen:** rechtstreeks en volledig van toepassing in alle lidstaten, zonder dat een nationale omzettingswet vereist is. Wat in een verordening staat, geldt automatisch voor elke burger en onderneming in de EU.
- **Richtlijnen:** binden de lidstaten enkel voor het te bereiken resultaat. Elke lidstaat kiest zelf hoe hij de richtlijn in zijn nationale recht omzet, maar moet dat wel doen binnen de opgelegde termijn. Zet een lidstaat een richtlijn niet of onvolledig om, dan kan hij daarvoor aansprakelijk worden gesteld. Bovendien kan een niet-omgezette richtlijn na het verstrijken van de omzettingstermijn onder bepaalde voorwaarden toch rechtstreeks worden ingeroepen door een burger tegenover de overheid – ook al is er geen nationale omzettingswet. Tegenover private partijen geldt die rechtstreekse werking in principe niet.

- **Besluiten:** bindend tot wie ze zijn gericht – een specifieke lidstaat, een onderneming of een persoon – maar niet algemeen van toepassing.
- **Aanbevelingen en adviezen:** niet bindend; ze geven de richting aan die de EU wenselijk acht maar leggen geen verplichtingen op.

Voorbeelden

De GDPR (Verordening EU 2016/679) geldt rechtstreeks in België zonder aparte Belgische omzettingswet – België heeft enkel een uitvoeringswet aangenomen voor de beperkte onderdelen waar de GDPR zelf aan lidstaten een keuzemarge laat. Elk bedrijf dat persoonsgegevens verwerkt, moet ze naleven.

De Richtlijn Consumentenkoop (2019/771) verplichtte België tot omzetting: het resultaat (minimale garantierechten voor consumenten) was Europees bepaald, maar de concrete uitwerking in het WER was Belgisch.

De naleving van het EU-recht wordt bewaakt door het **Hof van Justitie van de Europese Unie (HvJ EU)**, gevestigd in Luxemburg. Het is de hoogste rechterlijke instantie van de EU en vervult drie kernfuncties. Ten eerste oordeelt het over inbreuken: als een lidstaat zijn EU-verplichtingen niet nakomt, kan de Europese Commissie een inbreukprocedure instellen en de zaak voor het Hof brengen. Ten tweede beantwoordt het prejudiciële vragen⁴: nationale rechters die twijfelen over de juiste uitleg van EU-recht kunnen – en in bepaalde gevallen moeten – het Hof om een bindende uitleg vragen vooraleer ze zelf uitspraak doen. Ten derde toetst het de wettigheid van handelingen van de EU-instellingen zelf.

Scan deze QR-code om de site van het HvJ EU te raadplegen.

4 Voor Belgische rechters bestaat ook de verplichting (in bepaalde gevallen) om prejudiciële vragen te stellen aan het Grondwettelijk Hof (art. 26 Bijzondere Wet RvS).

Het HvJ EU mag niet worden verward met het **Europees Hof voor de Rechten van de Mens (EHRM)** in Straatsburg. Het EHRM is geen EU-instelling maar een orgaan van de Raad van Europa, en bewaakt de naleving van het Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens voor de 46 lidstaten van de Raad van Europa. Burgers kunnen er individueel klacht indienen nadat alle nationale rechtsmiddelen zijn uitgeput.

Scan deze QR-code om het EHRM te raadplegen.

De wet in ruime zin

In het dagelijkse taalgebruik verstaat men onder ‘wet’ meestal een tekst die het parlement heeft goedgekeurd. In juridische zin is dat de wet in enge zin (*sensu stricto*): een normatieve tekst aangenomen door de federale wetgever (de Kamer van Volksvertegenwoordigers) of – op deelstatelijk niveau – een decreet of ordonnantie aangenomen door een gemeenschaps- of gewestparlement.

De term ‘wet’ heeft echter ook een ruime betekenis (*sensu lato*): hij omvat alle normen van regelgevende aard, ongeacht welk orgaan ze heeft uitgevaardigd of welke naam ze dragen. In die ruime zin zijn ook koninklijke besluiten (KB), ministeriële besluiten (MB), provinciale reglementen en gemeentelijke verordeningen ‘wetten’. Het is die ruime betekenis die juristen bedoelen als ze spreken over ‘de wet’ als rechtsbron in het algemeen. Dat betekent uiteraard niet dat al deze normen dezelfde juridische rang hebben: een wet, een decreet, een ordonnantie, een KB en een gemeentelijk reglement hebben in de normenhierarchie duidelijk een andere plaats.

Het onderscheid is praktisch relevant: als een rechter ‘de wet’ moet toepassen, bedoelt hij de wet in ruime zin – hij past ook KB’s en gemeentelijke reglementen toe. Maar als de Grondwet bepaalt dat een beperking van een grondrecht enkel bij ‘wet’ kan worden opgelegd, bedoelt men doorgaans de wet in enge zin: enkel een democratisch verkozen wetgever mag zo’n beperking instellen, niet de uitvoerende macht via een KB.

In de ruime zin omvat de wet niet enkel de federale wetten, maar alle normen van regelgevende aard – we nemen de punten 4, 5 en 6 van de tabel onder punt 2.2. hiervoor samen:

- **Federale wetten:** uitgevaardigd door de federale wetgever (Kamer van Volksvertegenwoordigers), bijvoorbeeld het Burgerlijk Wetboek, het Strafwetboek, het Wetboek van Economisch Recht.
- **Bijzondere wetten:** een aparte categorie federale wetten die met een bijzondere meerderheid worden aangenomen - twee derde van de stemmen én een meerderheid in elke taalgroep. Ze regelen de gevoeligste onderdelen van de Belgische staatsstructuur, zoals de bevoegdheidsverdeling tussen de federale overheid, de gemeenschappen en de gewesten. Omdat gewone wetten en decreten er niet van mogen afwijken, vormen ze feitelijk een tussencategorie tussen de Grondwet en de gewone wetten (zie verder Hoofdstuk 4).
- **Decreten:** uitgevaardigd door de gemeenschappen en gewesten, bijvoorbeeld het Vlaamse Decreet Lokaal Bestuur, het decreet betreffende het Vlaamse woninghuurrecht.
- **Ordonnanties:** uitgevaardigd door het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest.
- **Koninklijke en ministeriële besluiten:** uitgevaardigd door de uitvoerende macht ter uitvoering van wetten. Ze specificeren en verfijnen de wet, maar kunnen er nooit van afwijken.
- **Gemeentelijke en provinciale reglementen:** de laagste trap, uitgevaardigd door lokale besturen voor lokale aangelegenheden.

Rechtspraak

Rechtspraak is het geheel van uitspraken van rechters en hoven. Formeel is rechtspraak in ons rechtssysteem geen bindende rechtsbron – een rechter is niet verplicht de beslissing van een andere rechter te volgen. Maar **feitelijk** heeft vaste of constante rechtspraak, zeker van een hogere rechtbank, een quasi-bindende werking: wanneer het Hof van Cassatie (de hoogste rechter in burgerlijke en strafzaken) consequent eenzelfde standpunt inneemt, volgen de lagere rechtbanken dat doorgaans.

Bijzonder is de positie van het **Grondwettelijk Hof**, dat de grondwettigheid van wetten toetst. Zijn arresten hebben een *erga omnes*-werking: ze gelden niet enkel tussen de partijen, maar binden iedereen. Een door het Grondwettelijk Hof vernietigd wetsartikel verdwijnt uit de rechtsorde.

Wist je dat?

Cassatie is geen derde feitelijke aanleg: het Hof van Cassatie beoordeelt geen feiten – het controleert enkel of de lagere rechter het recht correct heeft toegepast. Als het Hof een arrest vernietigt, verwijst het de zaak door naar een ander hof van beroep om de feiten opnieuw te beoordelen, maar nu met de correcte rechtsregel (zie Hoofdstuk 5).

Opgelet: common law vs. civil law

In Angelsaksische rechtsstelsels (Verenigd Koninkrijk,⁵ VS, Australië...) primeert de rechtspraak wel als rechtsbron: rechters maken recht via *case law* of ‘precedentenrecht’. Eerdere uitspraken van hogere rechtbanken zijn bindend voor lagere rechters in vergelijkbare zaken. Dit heet *stare decisis*.

In ons rechtsstelsel (het *civil law*- of continentaal Europees stelsel) zijn rechters niet democratisch verkozen en mogen ze in principe geen recht maken – dat is voorbehouden aan de wetgever. Vaste rechtspraak heeft feitelijk een quasi-bindende werking, maar is formeel geen rechtsbron van dezelfde rang als wetgeving. Rechters kunnen dus steeds afwijken van die vaste rechtspraak, omdat ze een andere mening hebben of omdat uiteraard niet elke rechtszaak geheel identiek is.

Rechtsleer

Rechtsleer is het geheel van standpunten van rechtsgeleerden: hoogleraren, advocaten, magistraten die in handboeken, tijdschriften en annotaties juridische kwesties analyseren. Rechtsleer is geen bindende rechtsbron maar het kan wel grote **gezaghebbende waarde** hebben: rechters verwijzen er expliciet naar in hun uitspraken en wetgevers laten zich erdoor inspireren.

Gewoonterecht en algemene rechtsbeginselen

Gewoonterecht betreft normen die zijn ontstaan uit een langdurige en eenvormige gedraging in de samenleving, en door die samenleving ervaren worden als juridisch bindend. Typische voorbeelden zijn handelsgebruiken in bepaalde sectoren. Gewoonterecht speelt in het Belgische recht tegenwoordig een heel beperkte rol.

⁵ Schotland is dan weer een bekende uitzondering binnen het Verenigd Koninkrijk: het heeft een **gemengd rechtsstelsel** dat elementen van zowel *common law* als *civil law* combineert. Het Schotse recht is historisch sterk beïnvloed door het Romeinse recht en het continentale rechtsstelsel, en wijkt op verschillende punten af van het Engelse en Welshe recht.

Algemene rechtsbeginselen zijn fundamentele rechtsnormen die niet in een specifieke tekst zijn gecodificeerd maar als vanzelfsprekend worden erkend door alle rechtssystemen. Voorbeelden zijn het recht op verdediging (*audi alteram partem*), het gelijkheidsbeginsel, het vertrouwensbeginsel, het verbod van rechtsmisbruik, de goede trouw.

Voorbeelden

Het beginsel ‘Niemand kan twee keer voor hetzelfde feit worden veroordeeld’ (*non bis in idem*): dat is niet letterlijk in het Strafwetboek opgenomen maar wordt als een fundamenteel rechtsbeginsel erkend en afgeleid uit art. 4 van het Zevende Protocol bij het EVRM.

Het vertrouwensbeginsel: een burger die te goeder trouw handelt op basis van informatie van de overheid, mag erop vertrouwen dat de overheid later niet in zijn nadeel terugkomt op die informatie.